תלמוד בבלי · אחרונים · שערי תורת בבל · סדר מועד

שערי תורת בבל על תענית

רבי זאב וולף רבינוביץ'

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שערי תורת בבל על תענית

רבי זאב וולף רבינוביץ'

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שערי-תורת-בבל-על-תענית/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ג. 4
דף ג: 4
דף ה: 4
דף ז. 5
דף ח: 5
דף י. 5
דף יד. 5
דף יז. 6
דף יח: 6
דף יט: 7
דף כא: 7
דף כב: 7
דף כג: 7
דף כו: 7
דף כז. 8
דף כח. 9
דף ל: 10
דף לא. 10

דף ג.

(ג א) **אלא ר' יהושע היא וכו'**.—יש לעיין למה לא אמרו דאף ריב"ב סבר דניסוך המים הל"מ, וגם הוא סבר דניסוך כל שבעה, אלא שדרש לה אסמכתא מן הכתוב, כמו שנראה מלשון רמז, וכענין שאמרו לקמן (ט א) ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא. ועוד ביבמות כא א: רמז לשניות. וכ"ה דעת הרמב"ם בס' המצות שלו שרש ג', אלא שהרמב"ן בהשגותיו שם כתב, שיש מקומות שאומרים רמז, והם מדרש גמור (ע"ש).

דף ג:

(ג ב) **ולא עוד אלא אפי' אמר מעביר הרוח ומפריח הטל אין מחזירין אותו**.—המפרשים פירשו מעביר הרוח שלא ינשב ומפריח הטל שלא ירד. אבל לפי מה שנמצא במדרשות ענין "מפריח הטל" הוא להיפך, כמו בריש דברים רבה: "אתה מוריד גשמים והוא מפריח טל", ועוד בתנחומא (פ' ראה סימן טז): "משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומפריח טללים"[1]. וכעין זה נכון לפרש כאן: "ולא עוד (פי' ולא זו בלבד, שאם לא אמר בימות הגשמים "משיב הרוח", אלא "מוריד הגשם" בלבד, שאין מחזירין אותו; אלא אפי' לא אמר "מוריד הגשם" כל עיקר והזכיר לשון אחר) אפי' אמר מעביר הרוה (פי' מנשב הרוח, כמו "ויעבר אלקים רוח על הארץ, בר' ח א) ומפריח הטל (פי' שמוריד טל, וכמו שביארנו) אין מחזירין אותו". ונראה שתפס לשון זה ע"פ מה שהיה מנהגם בזמנם לומר בתפילה בימות החמה "מעביר הרוח ומפריח הטל". ולפ"ז הם הם דברי ר' חנינא עצמו בירושלמי [עג ע"ד] (מובא בתוס' ורי"ף כאן): "היה שייך[2] בגשם והזכיר של טל אין מחזירין אותו".

דף ה:

(ה סע"ב פי' המיוחס לרש"י) **ד"ה אף וכו' וירא ישראל וגו' ודרשינן ישראל סבא**.—דרש זה הביא גם בעל הטורים פ' לך לך (יג יד), אבל מקורו לא נודע לנו.

[1] וכעין זה בפסדר"כ פ' עשר תעשר ועו"ש בפסקא אחריתי דשמיני עצרת (ע"ש).
[2] [כך בתוס', אבל בנוסחאות שבידינו (גם כתב יד ליידן ודפוס ויניציא): עומד.]

דף ז.

(ז סע"א) **ג' משקין הללו אין נפסלין אלא בהיסח הדעת**.—נראה שרומז לזה ששנינו בתרומות פ"ח מ"ד: שלשה משקין אסורים משום גילוי המים והיין והחלב ושאר כל המשקין מותרים.

דף ח:

(ח ב) **ניבעי רחמי אכפנא דכי יהיב רחמנא וכו'**.—לכאורה היה יכול לומר להיפך: נבעי רחמי אמותנא ומאן דיהיב חיי יהיב מזוני דכתיב פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון. אבל הענין יובן ע"פ מה שנודע כי בזמן הרעב והבצורת מלאך רע שהוא הדבר יצעד אחריו, כי מחלות רבות הבאות מסיבת הרעבון תשלטנה באותו זמן, כמו קדחת הרעבון והצפדינא[3] ואישתא צמירתא. וכאשר יספקו לרעבים לחם די שבעם, מאליהן פוסקות מחלות אלו. ולפ"ז יפה אמר רשב"נ להתפלל על הרעב בראשונה, כי הוא סיבת המחלה והמגפה, וכשיהיה השובע לא תהיה עוד מגפה, ושלום יהיה בארץ.

דף י.

(יו"ד ע"א) **עילאי בעו מיא וכו'**.—לפירוש ר' גרשום והמיוחס לרש"י קשה, דהא עיקר תולדתו של רב ומשפחתו היה מבבל[4]. לכן העיקר כפי' ר"ח כאן, ונמצא באריכות בערוך ערך על א'. (שוב מצאתי ביוחסין ערך שמואל הכהן שהקשה גם הוא על פירש"י והסכים לפי' הערוך).

דף יד.

(יד א) **אין פוחתין מז' תעניות על הצבור שבהן י"ח התרעות**.—לפי' המיוחס לרש"י קשה, שהרי מבואר לקמן במשנה פ"ב (טו א), שגם בברכת גואל ישראל היו מאריכין ותוקעין בה. ולפ"ז היו כ"א התרעות. וכ"כ הרמב"ם בפ"ה הי"ז מתעניות, ועי' בל"מ שנדחק בזה. ומטעם זה הגיה הגר"א כאן: שבהן כ"א התרעות. אבל העיקר כגירסת ר"ח כאן: "שבהן שבע[5] התרעות". והיינו ששלש התרעות שבכל ברכה מונין לאחת.

[3] עי' מ"ש ביומא פד א.
[4] עי' פסחים ד א וסוכה כ א וכריתות ח א.
[5] [וכן הנוסח בכ"י מינכן ב', ועי' דקדוקי סופרים הע' ג.]

דף יז.

(יז א) **ויודע שבתי אבותיו קבועין שם וכו'**.—מה שפי' בפי' המיוחס לרש"י דחוק, והעיקר כפי' ר"ח ע"פ התוספתא פ"ב (ע"ש).

דף יח:

(יח ב) **לוליינוס ופפוס אחיו**.—הכי איתא נמי בירושלמי שביעית רפ"ד וספרא אמור פ"ט ומגילת תענית פי"ב ומד' קה"ר פ"ג כב. אבל בספרא פ' בחוקותי על הפסוק "ושברתי את גאון עוזכם"- "אלו הגאים שהם גאונם של ישראל כגון פפוס בן יהודה ולוליינוס אלכסנדרי". אולי אלו אחרים הם.

ודע שלפי מה דאיתא הכא דטריינוס הרג את לוליינוס ופפוס אחיו בי"ב באדר, ובאותו יום שהרגם נהרג גם ההורג טריינוס - תמוה הרבה: למה קבעו אותו יו"ט משום שנהרג בו טריינוס, ולא קבעו אותו לאבל משום שנהרגו בו לוליינוס ופפוס? לפחות יניחו אותו כמות שהוא, לא אבל ולא יו"ט. אבל בנוסח שבמג"ת וספרא אמור נשמט סוף הענין דאיתא כאן "ואע"פ כן הרגן מיד". וא"כ אפשר שטריינוס נהרג בו ביום, ולא לוליינוס ופפוס אחיו, ולזכר נס עשאוהו יו"ט, אלא שאח"כ בטלוהו מיו"ט משום שלאחר זמן נהרגו בו שמעיה ואחיה אחיו כדאיתא לעיל. אבל בירושלמי בפרקין הי"ג [סו ע"א] ושנוי במגלה פ"א ה"ו [ע ע"ג]: "לא כן תני בתרין עשר ביה יום טיריון (פי' היינו טריינוס דהכא) אמר ר' יעקב בר אחא בטל יום טיריון יום שנהרג בו לוליינוס ופפוס". ואם אינו ט"ס, שהחליף שמעיה ואחיה בלוליינוס ופפוס צ"ל, דבו ביום נהרג רק טריינוס, וניצולו לוליינוס ופפוס, ולזכר הנס עשאוהו יו"ט. ולאחר כמה שנים נתפסו שנית לוליינוס ופפוס, וע"פ המקרה נהרגו בו ביום שניצלו בפעם הראשונה, ולכן ביטלו אותו מיו"ט. אלא שהיו מקומות שהחזיקו במנהג הקודם שעשאוהו יו"ט ולא נתקבל אצלם ביטול יו"ט זה, וגם משנה ראשונה שבמגלת תענית, שעשאוהו יו"ט, לא זזה ממקומה[6].

(יח ב המיוחס לרש"י) **ד"ה בלודקיא היא לוד וכו'**.—וכ"כ רש"י בב"ב יו"ד ע"ב. אבל אין זה נכון, שלוד היא ביהודה מהלך יום אחד מירושלים (עי' ביצה ה א) וסמוכה לקיסרי (עי' סנה' סח א), אבל לודקיא היא חו"ל [היא Laodicea שבאסיא הקטנה] (עי' שבת קיט א) ורחוקה מקיסרי הרבה (עי' מו"ק כו א ומנח' פה א)[7].

[6] [עי' גם מ"ש בשאלה זו רעי ג' אלון ז"ל בספרו "תולדות היהודים בא"י בתקופת המשנה והתלמוד, עמ' 260-261.]

[7] ואולי פפוס ולוליינוס היו מלוד והביאום למשפט בלודקיא, לכן נקראו גם "הרוגי לוד" (קה"ר פ"ד).

דף יט:

(יט רע"ב) **א"ר יוחנן לא שנו אלא בזמן שהמעות וכו'**.—עי' ריטב"א שכתב, שבספרים אחרים כל זה ליתא, ואין זה מקומו אלא בב"ב צא ב, וא"א לפרשו כאן אלא בדוחק. ועי' בתמורה כח ב, שהארכתי בענין הגררות והריהטות הנמצאות הרבה בתלמוד.

דף כא:

(כא ב) **שאני חזירי דדמיין מעייהו לבני אינשי**.—עי' בספר שער השמים לאבי הרלב"ג מאמר ד' פ"ב שכתב, דהבטן והמעי והריאה של חזיר שוה לשל אדם. ובספרי הניתוח מצאנו, דקיבת חזיר דומה בתבניתה ממש לקיבת האדם, אלא שזו קטנה וזו גדולה.

דף כב:

(כב סע"ב) **שיעמוד אדם בקרן אפל**.—בירושלמי דפרקין [סז רע"א] הנוסח "קרן עופל" בעי"ן. ושם מבואר שהוא סמוך לנחל קדרון. וחוקרי ארץ ישראל ביארו, שהוא זרוע דרומית של הר המוריה, ועליו היה בנוי מבצר ומגדל, כדכתיב "והנתינים היו יושבים בעפל וגו' והמגדל היוצא" (נחמ' ג כו)[8].

דף כג:

(כג ב) **תא חזי מה בין וכו'**.—כעין זה בע"ז כו רע"א.

דף כו:

(כו רע"ב משנה) **ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל**.—יש אומרים שזה היה בימי אנטיוכוס מלך יון, שכן כתוב בחשמונאים א', שאנטיוכוס הרשע צוה להעמיד שקוץ משומם על מזבח ה' ולשרוף ספרי תורה באש[9] וביטל מלהקריב קרבנות, ואפוסטומוס זה היה שלוחו של אנטיוכוס לשרוף את התורה ולהעמיד הצלם בהיכל. וי"א שזה היה בימי אדריינוס אחר שכיבש את ביתר, נ"ב שנה אחר חורבן בית שני (כדאיתא בירוש' פרק זה), שגזר שמד על ישראל ושרף את התורה והעמיד שקוץ משומם על הר הבית; ואפוסטמוס הוא שר צבאו יוליוס סיוורוס, שערך מלחמתו עם בן כוזיבא

[8] ועי' גם דה"ב כז ג ול"ג יד, ועי' בס' תבואות הארץ פ"ז (דפוס ירושלים, תר"ס) עמ' ש"ל בהערה.
[9] אלא ששם כתוב, שבט"ו בכסליו העמיד שיקוץ משומם במקדש ויש כאן סתירה בזמן.

בביתר ונצחו, כי מצאו שהיה לו לשר צבא זה כינוי "פוסטינוס"[10]. אבל יותר נראה כדעת הראשונה, שהרי לקמן (כח ב) איתא, שביום אחד הוסר התמיד והועמד צלם בהיכל; ואין זה אלא בימי אנטיוכוס הרשע, שבזמן בן כוזיבא ומצור ביתר כבר היה חרב הבית מכמה שנים כמו שנתבאר. וכן משמע מפירוש המיוחס לרש"י כאן שכתב: "ובטל התמיד, לפי שגזרה המלכות גזירה מלהקריב עוד", וגזירה כזו לא היתה אלא מאנטיוכוס הרשע. אבל בירושלמי פרק זה איתא, שביטול התמיד היה בימי המצור שצרו הרומיים על ירושלים. ולפ"ז ברור ששריפת התורה והעמדת צלם בהיכל בזמן אחר היה. והרמב"ם בפ"ד ה"ב מתעניות כתב, שביטול התמיד בי"ז בתמוז היה בבית ראשון. וסתום וחתום מאתנו המקור לזה.

דף כז.

(כז סע"א) **ידעיה חרים פשחור ואימר**.—בפי' המיוחס לרש"י כתב: "ומבעיא לי דפשחור לא כתיב גבי כ"ד משמרות (דה"א כד)". ואנו נקיים דברי חכמים: כתיב בעז' ב' במספר הכהנים שעלו משבי הגולה שהיו מבני ידעיה פשחור וחרם והם אלה שנמנו כאן. ובנחמ' י"א מונה הכתוב מספר הכהנים אחי ידעיה ואחי פשחור בן מלכיה ואחי אמר, וכ"ה גם בדה"א ט יב (ועי' גם בירמ' כא א ול"ח א). והנה בין הכ"ד משמרות שבדה"א כד נקרא משמר חמישי בשם "מלכיה", ולכן ברור הוא דהיינו פשחור היינו מלכיה, ומשמר זה נקרא לפעמים על שם האב "מלכיה", ולפעמים על שם הבן "פשחור".

ודע שסתם הכתוב ולא הודיע מפורש מאיזה משמר יצא ישוע בן יוצדק הכה"ג, שעלה מן הגולה עם זרובבל בן שאלתיאל, וכמו כן ביחוסו של עזרא עצמו, שהיה בן אחי אביו של ישוע בן יוצדק (כפי שכתוב בעז' ז' ובדה"א ה') שום אחד מאבותיהם אין שמו דומה לאחד משמות הכ"ד משמרות. אך נלמד סתום מן המפורש, דכתיב בעז' (ב לו) "הכהנים בני ידעיה לבית ישוע". וברור שישוע זה אינו ישוע שנמנה בין הכ"ד משמרות, שהרי בין הכ"ד משמרות נמנו ידעיה וישוע כל אחד למשמר מיוחד, ומוכרח לומר שישוע הוא ישוע אחר.

לכן נשער שישוע זה, שידעיה מתייחס אליו, הוא ישוע בן יוצדק, וידעיה שעלה מן הגולה היה מבני משפחתו, ועל שם ידעיה זה נקרא כל המשמר "ידעיה"[11].

[10] [ודעה שלישית היא דעתו של רעי ג' אלון ז"ל, בספרו הנ"ל עמ' 259, שאפוסטמוס זה הוא Posthumius משנה לקוודרטוס, נציב סוריה בשנות 45-47 לחרבן בית שני.]

[11] ואולי נמצאו עוד משמות הכ"ד משמרות כאלה שמכונים על שם האנשים שעלו מן הגולה עם זרובבל וישוע.

עוד כתוב בנחמיה (יו"ד יח-כב) בין הכהנים שהושיבו נשים נכריות: בני ישוע בן יהוצדק, ומבני אמר, ומבני חרם, ומבני פשחור, ולא מנה כלום בני ידעיה. וזה מראה שבני ישוע בן יהוצדק הם בכלל בני ידעיה.

עוד מצינו בדה"א ט', שמונה בין הכהנים מבני עולי הגולה שישבו בירושלים את ידעיה ויהויריב ויכין ועזריה בן חלקיה בן משולם בן צדוק וגו'. ושיעור הכתוב הוא: וידעיה בן יהויריב[12] בן יכין בן עזריה בן חלקיה וגו' (שהרי לא מנה שם מכל משמר אלא איש אחד בלבד כמו שהוא במשמר פשחור ואמר שם)[13]. והנה חלקיה זה היה גם אבי שריה ככתוב בנחמ' יא יא, ושריה הוא אבי יהוצדק אבי ישוע. ומוכח שידעיה וישוע בן יוצדק ממשפחה אחת הם.

דף כח.

(כח א) **תנא הן הן בני סלמאי הנתופתי**.—במגילת תענית פ"ה כתוב בט"ו בו (היינו בשבט) בני זתיאל (הוא זתוא שבמשנתנו) בן יהודה ועמהם וכו' בני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות ובני סלמי הנטופתי וכו' ומה הן בני סלמי הנטופתי אלא פעם אחת גזרה מלכות יון וכו'. ומזה מוכח דבני סלמי אינם בני גונבי עלי וקוצעי קציעות, ולפיכך כתב בפי' המיוחס לרש"י: "כעין מעשה זה עשו". אבל יותר נראה כנוסח כ"י [מינכן ב'] המובא בד"ס [וע"ש הע' כ']: "תנא ובני סלמי הנטופתי".

ומצאנו כמה נוסחאות בשם זה, כי בירושלמי פרק זה הנוסח "סלמי הנתיצתי"[14], ובתוספתא פ"ג ה"ח "שלמאי הנטופתי"[15]. ונוסח זה האחרון נראה עיקר, כי בין העולים משבי הגולה נמנו בעז' (ב כב): אנשי נטפה חמשים ושבעה. ועוד כתוב בנחמ' (ז כו): אנשי בית לחם ונטפה מאה שמונים ושמונה. ועוד כתוב בדה"א (ב נד): בני שלמא בית לחם ונטופתי. נראה מזה דשלמא היה ראש משפחה גדולה, שמקצתם ישבו בבית לחם ומקצתם בנטופה. ונטופה סמוכה לירושלם כדכתיב "ויאספו בני המשוררים ומן הככר סביבות ירושלם ומן חצרי נטופתי וגו' כי חצרים בנו להם המשוררים סביבות ירושלם" (נחמ' יב כח-כט).

[12] וכן מפורש בנחמ' יא יו"ד, דשם כפול אותו ענין שבדה"י.

[13] וראיתי לרלב"ג בדה"י שם, שכתב: "הנה אמר בספר עזרא כי ידעיה היה בן יהויריב וידמה ששניהם עלו שם מבבל". וכבר גילינו דעתנו, שידעיה בלבד עלה מבבל.

[14] [כך הנוסח בכתב יד ליידן, ובדפוס ויניציא ה"א מטושטשה, ונקראת: דנתיצתי. ובע"י: הנתוצתי, וכך היה גם בכ"י מינכן ב', כהשערת בעל ד"ס, ותוקן. ועי' ד"ס.]

[15] [כך בדפוסי התוספתא ובכ"י וינא, אבל בכ"י ארפורט: הנתוצתי.]

שם **הן הן בני יואב בן צרויה**.—נראה בטעמו של ר' יוסי שהוא מן הכתוב "בני פחת מואב לבני ישוע יואב" (עז' ב ו, וענין זה כפול בנהמ' ז יא).

דף ל:

(ל ע"ב תוספות) **ד"ה יום שהותרו השבטים לבא זה בזה פי' דהיינו יו"ט**.—עי' בהגהות רצ"ה חיות, שנדחק בביאור דבריהם. ושמעתי מפי אבי מורי זללה"ה, שט"ס יש כאן ט' במקום נ', וצ"ל "דהיינו יו"נ", והוא ר"ת של "יורשת נחלה", דהיה קשה לתוס': מי הוא שאסר לשבטים לבא זה בזה, שהרי המקרא אומר רק "וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה" (במ' לו ח), אבל שאר כל הבנות מותרות להנשא לבני שבט אחר? ולכן ביארו התוס', שבאמת כן הוא המכוון כאן, שהותרו יורשות נחלה להנשא לבני שבט אחר.

דף לא.

(לא רע"א) **רב מתנה אמר יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה**.—לכאורה יש להתפלא על רב מתנה: איך אפשר שיו"ט של ט"ו באב נתחדש רק לאחר חורבן ביתר, והרי משנה שלימה שנינו "לא היו ימים טובים לישראל", משמע שכבר היו לפנים, וכיום בטלו, ואין עוד מחולות בכרמים? ועוד הא תניא בסמוך. "בת מלך שואלת מבת כה"ג וכו'", הרי שכן היה בזמן שהיו מלך וכה"ג, ומשמע דעל שני ימים טובים קאי, על יוה"כ ועל ט"ו באב.

ולכן נראה שאין חולק שיו"ט של ט"ו באב כבר היה בזמן הבית, ומשום שאר הטעמים שנאמרו כאן. אלא שרב מתנה בא והודיע, שמגלגלין זכות ליום זכאי, וקרה הדבר שהרוגי ביתר ניתנו לקבורה באותו יום, שהיה יו"ט גדול בזמן הבית. ויש סמך לפירוש זה, שבירושלמי כאן הביאו ג"כ כל הטעמים ליו"ט של ט"ו באב המבוארים בבבלי כאן, ורק טעמו של רב מתנה השמיטו. ולפי דברינו מובן טעם השמטה זו. והנה בסוף פתיחתא דאיכה רבתי, שהוא מדרש ארץ ישראל איתא לפנינו גם טעמו של רב מתנה, אבל אין זה מגוף המדרש, אלא נוסף בידי סופר אחד ע"פ הבבלי, כמו שהעיר במתנות כהונה שם. וכבר העיד הרב הגדול ר"ש באבער ז"ל בהערה למדרש איכה רבתי שהו"ל, שבמדרש אחד כתב יד באמת נשמט טעמו של רב מתנה.